

**ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFÎ
(ALVARLI EFE)
SEMPOZYUMU
(25-26 NİSAN 2013, ERZURUM)
BİLDİRİLER**

**EDİTÖR
PROF.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU**

**EDİTÖR YARDIMCILARI
ARŞ.GÖR. MUAMMER CENGİZ
ARŞ.GÖR. OSMAN NURİ KARADAYI**

ERZURUM - 2013

© 2013 Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne aittir.
Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve
elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu
yazarlarına aittir.

ESER ADI : **ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFİ
(ALVARLI EFE) SEMPOZYUMU**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 1030
TAKIM NO: 978-975-442-503-1
ISBN NO : 978-975-442-504-8

Kapak & Dizayn : Muhammet S.KARACA

Baskı : Zafer Ofset
Yenikapı Caddesi No.1
25100 Yakutiye / ERZURUM
Tlf: 0442 234 22 85 - Fax: 0442 235 95 52

Hulâsatu'l-hakâyyık'da Muharrem Matemî

Doç. Dr. Ömer Faruk Teber
Akdeniz Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Giriş

Sözlükte haram kılınan, yasaklanan, kutsal olan ve saygı duyulan anlamlarına gelen Muharrem; Zilkade, Zilhicce ve Recep aylarıyla birlikte Hz. Peygamber tarafından bildirilen savaşmanın haram kabul edildiği

dört aydan birisidir. Türk-İslam geleneğinde Aşûra diye adlandırılan Muharrem ayının onuncu günü ise Sâmî dinlerde özel bir yere sahiptir. Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61/680'de Kerbelâ'da şehit edilmesi ile Muharrem ayı başka bir anlam kazanmış, Şia için bir matem günü olmuştur. Bu tarihte çeşitli anma törenleri ile birlikte taziyeler düzenlenmiş; yas merasimlerinde ağrıların söylenmesi ve "Maktel-i Hüseyin" türü eserlerin okunması gelenek halini almıştır.

Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan ve buradan Balkanlara kadar yayılan Alevî-Bektâşî geleneğinde de Muharrem ayının özel bir yeri vardır. Bazı peygamberlerin kurtuluş günleriyle dördüncü İmam Ebû Muhammed Ali b. Hüseyin Zeynelâbidin'in kurtuluşu için tutulacak oruçlar ile Hz. Hüseyin ile diğer Kerbelâ şehitlerinin anısına tutulan "mâtem orucu" ve bir kısım faaliyetler bir "Erkânnâme" ile düzenlenmiştir. Özellikle Bektâşîliğin Bâbâgân kolu tarafından titizlikle kayıt altına alınan bu Erkânnâmelere göre Alevî-Bektâşî müntesipleri matem günleri olarak kabul edilen Muharrem ayının ilk on veya on iki gününde oruç tutulmalı, tıraş olmamalı, cinsel ilişkide bulunmamalı, sevinç ve sürur emaresi sayılacak eğlence ve düğünlerden uzak durmalıdır. Bunlarla birlikte matem gününü hatırlatan çeşitli ağrılar, mersiyele ve nefesler okunmalıdır.

Osmanlılar döneminde de Kerbelâ trajedisinin yaşandığı Muharrem ayında tekke ve camilerde Kerbelâ Vakasına dair ilahiler okunmuş; Muharremiye olarak adlandırılan gazel ve şiirler yazılmıştır. Bektâşîliğin Türk kültürünü, tasavvuf, müzik ve şiir bakımından etkileyen kültürel yapısı ile Hâce Muhammed Lutfî Efe'nin dini-tasavvufî metinleri ve özellikle Muharrem Matemî temalı şiirleri arasında çok yönlü bir ilişkiyi görebilmek mümkündür. Bu bağlamda tebliğimizde; Bektâşî esas, inanç, ibadet ve âyinlerini ihtiva eden Bektâşî Erkânnâmelerinde yer alan Muharrem Mersiyesi, Muharremiye du'aları gibi metinler ile özel olarak Alvarlı Efe Hazretlerinin Hulâsatu'l-hakâyyık adlı eserinde yer alan Muharrem Matemî temalı şiirleri üzerinden bu ilişkiyi görmeye ve bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Türk İslam Düşünce Geleneğinde Muharremiye

Toplumların sevinç ve acılarını daha sonraki nesillere aktarmak istemesi, doğrudan insanın sosyal ve tarihsel bir varlık olmasıyla ilgilidir. İnsan ne içinde yaşadığı toplumdandır; ne de kendisinin ve kendisinden öncekilerin geçmişinden bütünüyle bağımsız olabilir (Onat, 2007). Kerbelâ ve Hz. Hüseyin'in şehadeti de bu anlamda tüm dünya Müslümanlarının zihninde canlılığını korumuş ve nesilden nesile aktırılmıştır.

'Kerbelâ Matemî' ve Muharrem ayında meydana geldiği için Muharremiye olarak adlandırılan trajik hadise Arap, Fars ve Türk kültürünün hâkim olduğu İslam dünyasında

Sünni çevrelerin yanı sıra özellikle Şiilik, Câferilik, Zeydilik gibi mezheplerle; Alevî Bektâşi geleneğinde yer alan şair ve yazarlar için bir ilham kaynağı telakki edilmiştir (Uzun, 2002: 274). Tarih boyunca Arap, Fars, Türk, Urdu ve diğer Müslüman halklar edebiyatları içerisinde hakkında en çok mersiye yazılanlardan birisi Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hadisesidir. Bunun sebebi Hz. Hüseyin'in büyük bir şahsiyet oluşunun dışında öldürülüşünün de Müslümanların düşünce dünyasında zulüm ve haksızlık olarak telakki edilmesidir.

Gerek divan şiiri gerek tekke ve saz şiiri geleneğinde Hz. Hüseyin'e reva görülen muamelelerin lirik ve trajik bir üslupla anlatıldığı bütün eserlerin ortak özelliklerinden biri Kerbelâ'nın mukaddes bir bölge olarak anılması, diğeri de Ehl-i beyt ile Kerbelâ arasında bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmasıdır. Şairlerin bu olayla ilgili duygu ve düşünceleri halk nazârında Kerbelâ'nın faziletli bir mekân olması fikrini beslemiş, hakkında efsanevî ve menkıbevî rivayetlerin teşekkül etmesini sağlamıştır. Kerbelâ için şiir yazan, buradaki tarihi hadiseleri mersiye yahut ağıta dönüştüren hemen her şair manzumesinin sonunda Kerbelâ için de bir duada bulunmayı ihmal etmez. Zaman zaman dest, sahra, çöl gibi olumsuz adlandırmalar ön plana çıkarılıp bir mahrumiyet bölgesi olarak ifade edilen Kerbelâ aynı zamanda Hz. Hüseyin ile Ehl-i beytin kanını taşıdığı için gözlere sürme diye çekiyecek bir toprak olarak da anılır.

Türk edebiyatında da Kerbelâ olayını ele alan lirik eserlerin pek çoğu manzum olmakla birlikte manzum-mensur karışık ve sadece mensur eserler de kaleme alınmıştır. İnsicamlı bir teolojiyi sürdüren kelami yahut fikhî eserler olmaktan çok tasavvufî/mistik nitelikli eserler (Gündoğdu, 2007:162), tasavvufî düşüncenin temsilcisi Alvarlı Efe Hazretleri'nin eserleri gibi takipçilerine Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat makamlarının yolunu öğreten; onları insan-ı kâmil zirvesine taşıyan bir nevi dervişlerin yol haritalarıdır.

Türk edebiyatında Kerbelâ üzerine yazılıp daha ziyade muharrem ayının ilk on gününde yapılan toplantılarda okunarak yaygınlaşan eserler arasında ilk dikkat çekenler şunlardır:

- 1- Kastamonulu Şâzî: *Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin*¹
- 2- Yahya b. Bahşi: *Maktel-i Hüseyin*
- 3- Hacı Nüreddin Efendi: *Vak`a-i Kerbelâ*.
- 4- Hüseyin Vâiz-i Kâşifi: *Ravzatü`ş-şübedâ*
- 5- Gelibolulu Câmi-i Rûmî: *Saâdetnâme*.
- 6- Fuzûlî: *Hadikatü`s-suedâ*

Bu makteller arasında her bakımdan en mükemmeli, Fuzûlî'nin Hadikatü`s-suedâ'sıdır.²

Adında Kerbelâ kelimesinin yer aldığı, halk için sâde bir dille hikâye ve roman üslûbunda kaleme alınmış eserler de vardır. Edhem Efendi'nin Vak`a-i Kerbelâ'sı, Sâfi'nin Kerbelânâme'si, Halis Efendi'nin Vak`a-i Kerbelâ'sı, İbnürreşad Ali Ferruh'un Kerbelâ'sı, Hilmizâde İbrahim Rıfat'ın Hz. Hüseyin Radiyallahü anh Vak`a-i Dilsûz-ı Kerbelâ'sı, Mehmed Nâzım'ın Kerbelâ'sı, Mir Câferzâde Mir Mehmed Kerim'in Kerbelâ Yankısı, Kemâleddin Şükrü'nün Kerbelâ isimli kitabı, Zîya Şakir'in Kerbelâ Vak`ası ve

¹ Kastamonulu Şâzî'nin sade bir Türkçe ile yazdığı Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin adlı manzum eseri Türk Edebiyatında yazılmış en eski "maktel-i Hüseyin" nitelikli eserdir (Esir, 2010: 106).

² Fuzûlî'nin bu eseri farklı kişi ve kurumlarca yayımlanmıştır. Çalışmamızda eserin şu neşri esas alınmıştır: Fuzûlî (2012). Hadikatu's-Suada: Hakikate Ermişlerin Bahçesi Kerbelâ. (Haz. Selahaddin Güngör). İstanbul.

Kerbela'nın İntikamı, Remzi Korok'un Kerbelâ Şehitleri, Kemal Pilavoğlu'nun Âh Kerbelâ! (Ankara 1967), Necmi Onur'un Kanlı Kerbelâ (İstanbul 1968), Murat Sertoğlu'nun Kerbelâ, Selâmi Münir Yurdatap'ın Kerbelâ Faciası adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kütüphanelerde Vak'a-i Kerbelâ vb. başlıklar taşıyan, müellifi belli olmayan manzum - mensur pek çok eser mevcuttur. Kerbelâ olayı etrafında gelişen bu zengin malzeme folklor ve müsikiye de intikal etmiş, Türk din müsikisinde hadisenin cereyan ettiği ayda özellikle tekkelerde yapılan dini merasimlerde muharrem ilâhileri ve mersiyeleleri okunmuştur.

Hulâsâtü'l-hakâyık'da Muharremiye

Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Veli ve Hayatını hayır hizmetlerine adayan Alvarlı Muhammed Lutfî Efe gibi yüksek şahsiyetler, İslâmiyet'in evrensel değerlerini kavrayarak Türklere kendi örf ve gelenekleriyle örtüşen, anlaşılır bir dinî zihniyet sunmuşlardır. Kültür varlığımızın önemli bir unsuru olan Efe Hazretlerinin Hulâsâtü'l-Hakâyık adlı eserinde Hz. Hüseyin Mersiyeleleri ve Muharremiye içerikli bir Farsça şiiri ile Divançesinde yer alan Türkçe beyitleri bulunmaktadır. Söz konusu Kerbelâ ve Hz. Hüseyin temalı şiirlerde Alvarlı Efe Hazretleri, Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-ı Veli gibi hitap ettiği toplumlara, İslâmi inançları, karmaşık felsefî izahlardan uzak, hikmetli ve anlaşılır bir şekilde ahlâkî öğütlerle birleştirerek açıklamıştır.

Alvarlı Efe Hazretlerinin eğitici, öğretici ve tümüyle sosyal içerikli manzum eserleri, âşkân ve ârifane ve irşad edici bir üslupla söylediği duygu yüklü şiirleri, kendisinin bizzat içerisinde yaşadığı toplumun dinî, ictimal ve kültürel yapısını yansıtırken Muharremiye ve Kerbelâ içerikli şiirleri, zulme ve haksızlığa muhatap olan Peygamber neslinin, mazlumların hayatlarından birer kesit sunmakta, Hz. Peygamber ve onun sevgili Torunu şah-ı şehid Hz. Hüseyin'i şiirlerinde anlatırken aynı zaman da tarihi şahsiyetler ve olaylar hakkında bilgiler de vermektedir. Bu durumu şu beyitlerden anlayabiliyoruz:

Bu şiirlerin ortak dili hüznün, Allah ve Resül sevgisi, ehl-i beyt aşkı, zamanın dehşeti ve Hz. Hüseyin sevgisidir. Alvarlı Muhammed Lutfî Efe Hazretleri, Muharrem ayının bir matem ayı olduğunu ve bu ayda Hz. Peygamber'in ailesini sevenlerin ne kadar hüznün duyduğunu şu beyti ile ifade etmiştir: "Muharrem'de muhibb-i hânedânın kalbi âteş-bâr" (Lutfî, Gazel No: 412).³

Alvarlı Efe bu manzumlarında da görüldüğü gibi söz konusu hüznü vaka sebebiyle afakta tüm nebilerin Resûlullah (s.a.s.) Efendimize taziye için geldiklerini; gam içindeki felekler ve meleklerin hıçkırıkları, insan ve cinlerin gözyaşlarına karıştığını, iki cihanda muhabbetimizin nişanı olarak da enfüste bu hüznü maceranın sebep olduğu teessürü dile getirmiştir:

*Bugün der gâh-ı Muhtâr 'e revâdır enbiyâ varsun
Verüp eflâke hayretler melekler gam-keşân olsun*

*Bugün Hayrî'n-nisâ bir câme-i gülğün ile görsün
Huseyn-i gül-beden tûfân-ı kanda keştibân olsun*

*Hasen ağlar Huseyn ağlar Ali vü Fâtıma ağlar
Felek ağlar melek ağlar gerek ins ile cân olsun* (Lutfî, Gazel No:436)

³ Hulâsâtü'l-Hakâyık'tan yapılan alıntılar eserinin şu nersine aittir: Hâce Muhammed Lutfî (2011). Hulâsâtü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî. İstanbul: Efe Hazretleri Vakfı.

İslam coğrafyasının tümüne yansıyan Hz. Hüseyin sevgisi ve ehl-i beyti tazim o kadar aşikârdır ki bu durumu Alvarlı Efe Hazretleri şu şekilde ifade buyurmuştur:

*Huseyn-i Kerbelâ'nın basdığı yerlere cân kurbân
Yezîd nâr -ı cebennemde çâr-etrâfı hisâr olsun*

*Huseyn'in nûr gülîstânı cemâl-i bedr -i kudretdir
O mir'ât-ı Muhammed'i kıranlar târ u mâr olsun*

*Huseyn arş-ı mebâsindir bezenmiş nûr -i vâhdeden
Yaratmış Hazret-i Allah vücûdu dürr -i bâr olsun* (Lutfi, Gazel No: 380)

*Huseyn evlâd-ı Zehrâ'dır güneş-veş bir dilârâdır
Huseyn bedr -i tecellâdır olup şems ü kamer kurbân* (Lutfi, Gazel No: 379)

*Huseyn Hayder -i Kervâr 'e şecâatde muâdildir
Mubammed mazharı ol şân nedir hikmet ayân olsun* (Lutfi, Gazel No: 436)

Ehl-i Beyt'e can-ı yürekten bağlı olan Alvarlı Efe Hazretleri, İslam düşünce ve tasavvurunu derinden etkileyen trajik Kerbelâ olayı ve Muharrem mateminin gönülleri kanatan hikayesini, hem afakta (dış âlem) hem enfüste (iç âlem) inci tanesi misali göz yaşları dökerek anlatır:

*Muharrem'dir bugün diller derûnu bâr -ı nâr olsun
Dökülsün yerlere gözler bütûn yüzler gubâr olsun
Dökülsün dâne-i dürrler dü-âlemde nişân olsun* (Lutfi, Gazel No: 436)

Sonuç

Alvarlı Muhammed Lutfi Efe Hazretleri, tümüyle dini, tasavvufî ve sosyal içerikli manzumelerinde Hacı Bektâş-ı Veli gibi hitap ettiği toplumlara İslâmî inançları, karmaşık felsefî izahlardan uzak, hikmetli ve anlaşılır bir şekilde ahlâkî öğütlerle birleştirerek sunmuştur. Hayatını hayır hizmetlerine adayan Alvarlı Muhammed Lutfi Efe gibi yüksek şahsiyetler, İslâmiyet'in evrensel değerlerini kavrayarak Türklere kendi örf ve gelenekleriyle örtüşen, anlaşılır bir dinî zihniyet sunmuş ve yorumlamışlardır. Bunun gibi Kerbelâ trajedisinin yaşandığı Muharrem ayını terennüm eden şairlerden oluşan ve İslâmî Türk edebiyatında Muharremiye olarak adlandırılan eserlerinde de Alvarlı Efe Hazretleri eğitici, öğretici ve son derece zarif bir üslupla aşka ve irfana vurgu yaparak toplumu irşada çalışmıştır.

Söz konusu şairler dikkatle incelendiğinde Ehl-i Beyt sevgisi, Sahabe-i Güzin efendilerimize olan hürmet açıkça görülmektedir. Bektâşi Erkânâmelerinde Ehl-i Beyt sevgisi yanı sıra Alevî Bektâşi düşüncesine göre küçük yaşta şehit edilen Ehl-i Beyt ve On iki İmamların çocukları olarak kabul edilen Ondört Masîmu Pâk ve Hz. Ali tarafından kemerleri bağlanan on yedi önderi ifade eden Onyedî Kemerbest'e ihtiram dile getirilirken, Kerbelâ'da kan döken Ehl-i Beyt'e saldıran Ümeyye oğulları şiddetle telin edilmektedir. Buna karşın Alvarlı Efe Hazretleri bu trajik olayda yalnızca zulme uğrayan Ehl-i Beyt mensuplarının ızdırabını insanlığın ortak acısı olarak sunmuştur. Ehl-i Sünnet akaidinin yolunu takip ederek yalnızca trajik Kerbelâ hadisesini tel'in etmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Rıfat (1293). *Mir'atu'l-makâsîd fî def'îl-mefâsîd*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası.
- Esir, H.A. (2010). "Anadolu Sahası Mesnevilerinde Kerbelâ Vakası". (ss.95-106). *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat)*. (Ed. Alim Yıldız). Sivas.
- Fığlalı, E. R. (1984). *İmamiye Şiast*. İstanbul.
- Füzûlî (2012). *Hadîkatu's-Suada: Hakikate Ermişlerin Bahçesi Kerbelâ*. (Haz. Salahaddin Güngör). İstanbul.
- Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektaş-ı Veli, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yay.
- Lutfi, Hâce Muhammed (2011). *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lütfi*. İstanbul: Damla Yay.
- Onat, H. (1988). *Emeviler Devri Şii Hareketleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Onat, H. (2007). "Kerbelâ'yı Doğru Okumak". *Akademik Orta Doğu*, 2(1). www.hasanonat.net
- Uzun, M. (2002). "Türk Edebiyatında Kerbelâ". *DİA*, (XXV, 273-275) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Teber, Ö. F. (2008). *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yay.
- Turgut, K. (2010). "Türk Edebiyatında Farsça Yazılmış Kerbelâ Mersiyeleri". (Ed. Alim Yıldız). *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat)*. (ss.509-520). Sivas.